

19. Фреге Г. Смысл и денотат // Семантика и информатика. – М., 1977. – Вып. 8. – С. 181–210.
20. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топик и точка зрения // Новое в зарубежной лингвистике: Сб. ст. Переводы. – М.: Прогресс, 1982. – Вып. 11: Современные синтаксические теории в американской лингвистике. – С. 277–316.
21. Benveniste E. Problèmes de la linguistique générale. – P.: Gallimard, 1966. – Т. 1. – 356 p.
22. Ducrot O. Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique. – 3ème éd., corrigée et augmentée. – P.: Hermann, 1991. – 327 p.
23. Kleiber G. Problèmes de référence. Descriptions définies et noms propres. – P.: Klincksieck, 1981. – 538 p.
24. Martin R. Pour une logique du sens. – P.: Presses universitaires de France, 1983. – 268 p.
25. Searle J.R. Les actes de langage. Essai de philosophie de langage. – P.: Hermann, 1972. – 261 p.
26. Dictionnaire de la linguistique/Sous la direction de G.Mounin. – P.: Presses universitaires de France, 1974. – 340 p.

Світлана Притолок

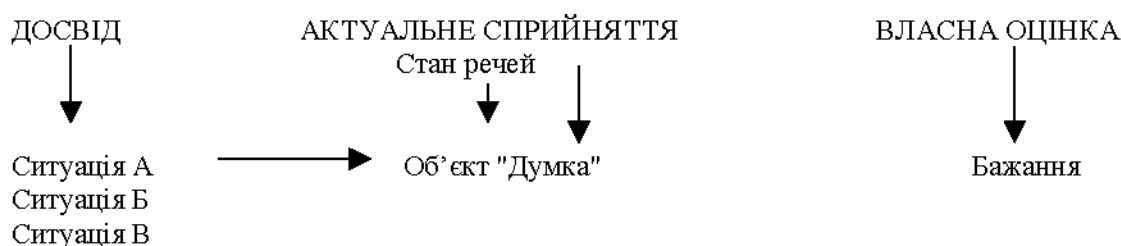
ДО ПИТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЕМОТИВІВ. МОДАЛЬНІСТЬ ТА ЕМОТИВНІСТЬ

Відношення мовознавства до сфери "мова та емоції" було довгий час швидше відношенням мачухи до пасербиці. В останній період інтерес до цієї проблеми безперервно зростає. Лінгвістами було здійснено ряд досліджень мовної маніфестації емоцій та статистично проаналізовано умови їх виникнення.

Емоція – інтенціональний стан, специфічне значення, яке може систематично висловлювати людина за допомогою мовних структур. Вони виникають лише тоді, коли заторкуються інтереси, цілі чи потреби людини. Емоція, як правило, є "[...] спонтанною реакцією на певний стан речей або оцінюючим сприйняттям стимулюючої ситуації" [1, 169]. Ізард [2, 128–135] вважає, що емоція складається з трьох аспектів чи компонентів, до яких відносять:

- а) переживання та усвідомлене сприйняття емоцій;
- б) процеси, що відбуваються у нервовій, ендокринній, дихальній та ін. системах організму;
- в) виразні комплекси емоцій, котрі можна спостерігати, напр., міміка.

Дослідження окремих емоцій засвідчує, що характеризувати їх можна лише у взаємозв'язку із ситуативними умовами. Фрідріх [3, 196] зазначає, що поряд із умовами актуальної ситуації, в емоційний досвід особи А входить досвід із подібних попередніх ситуацій (так зване поняття очікування). Розглянемо схему переживання емоцій:

Під час перебігу емоційного переживання людина звертається до попереднього досвіду, подібної ситуації емоційного переживання. Очікувальне ставлення виникає з індивідуального ставлення особи. В актуальній ситуації людина сприймає об'єкт чи стан речей та оцінює їх як бажаний чи небажаний для неї.

Перебіг емоційних переживань є до цього часу не повністю описаним. Особливо сильними є ті, що пов'язані із психологічними змінами. Так, наприклад, сльози можуть супроводжувати радість чи сум, або ж такі стани, як виснаження чи біль.

Когнітивна оцінка є важливою складовою емоції, а психологічна реакція – супроводжуючим елементом. Дослідження лінгвістів довели, що подібні між собою емоції супроводжують подібні фізіологічні симптоми [4, 464]. Результати проведених експериментів свідчать про те, що відмінності у "профілях фізіологічних симптомів" (напр.: почервоніння, піт, прискорене серцебиття) між семантично несхожими емоціями є більшими, ніж між семантично

подібними. Виняток становлять "позитивні" емоції: прихильність, любов, захоплення, симптоматичні профілі яких мають відрізнятися.

Однією зі спроб систематизувати емоції є робота Шмідта–Атцера. Під емоціями він розуміє "[...] досвід, що передається вербально" [1, 10]. Поряд із "прямим" вираженням емоцій за допомогою емоційних слів існує "непряме" вираження, напр. за допомогою фраз "Ich könnte dir um den Hals fallen". У комунікативному контексті вислови типу "Ich glaub', ich spinne!" так само чітко виражають емоції, як і вирази зі словами, що виражають емоції "Ich bin dgerlich!"

Шмідт–Атцерт, спираючись на лінгвістичні дослідження Дорнзайфа, Верле та Еггерса, виділяє 60 іменників, які позначають емоції. Ці слова були відібрані учасниками експерименту на основі критерію подібності. У зв'язку із необхідністю класифікувати емоції постає питання виділення основних емоцій. Не існує незалежного феномена "емоція", його слід розуміти, як мовну презентацію свідомих реакцій індивіда. Шмідт–Атцерт вважав, що "[...] редукція емотивної лексики можлива до відносно малої кількості основних якостей" [1, 174]. Розглянемо класи, в які він згрупував емоції:

FREUDE	Begeisterung, Erleichterung, Freude, Frhlichkeit, Gьck, Heiterkeit, Hochstimmung, Triumphgefьhl, Ёbermut, Zufriedenheit
LUST	Begehren, Erregung, Leidenschaft, Lust, Verlangen
ZUNEIGUNG	Dankbarkeit, Liebe, Verehrung, Wohlwollen
MITGEBьHL	Mitleid, Rьhrung, Mitgefьhl
SEHNSUCHT	Heimweh, Sehnsucht
UNRUHE	Ungeduld, Unruhe
ABNEIGUNG	Abneigung, Abscheu, Ekel, Schadenfreude, Verachtung, Widerwille
AGGRESSIONSLUST	Drger, Aggressionslust, Gereiztheit, Groll, HaЯ, Trotz, Wut, Zorn
TRAURIGKEIT	Frustration, Kummer, Niedergeschlagenheit, Sorge, Trauer, Traurigkeit, Unlust, Verstimmtheit
VERLEGENHEIT	Reue, Scham, Verlegenheit
NEID	Eifersucht, Neid
ANGST	Angst, Entsetzen, Furcht, Panik, Verzweiflung

Велика кількість емоцій у цій класифікації здається суперечливою, напр. Zdtlichkeit та Ekel належать у більшій мірі до фізіологічних відчуттів, ніж до емоцій. У класі Lust представлені в основному сексуальні почуття. У рубриці Zuneigung лише Liebe можна віднести до емоцій. Sorge, завдяки спрямованості на майбутнє, може належати швидше до Angst, ніж до Traurigkeit. Класифікацію можна доповнити, розширивши її словами, які передають емоції: Bedauern, Stolz, Hoffnung. У наступних роботах Шмідт–Атцерт [5, 140–163] виділив 11 емоційних категорій. Пізніше він зупинився на десяти основних емоціях: Freude, Zuneigung, Ёberraschung, Unruhe, Abneigung, Drger, Traurigkeit, Verlegenheit, Schuld, Angst.

Ізард [2, 66] виділив 10 фундаментальних емоцій, а саме:

1) інтерес – хвилювання; 2) задоволення – радість; 3) здивування – переляк; 4) турбота – горе, страждання; 5) гнів – лють; 6) огида – відраза; 7) неповага – презирство; 8) страх – жах; 9) сором'язливість – приниження; 10) почуття провини – каяття.

Ізард подав два їх позначення, оскільки, на його думку, кожна емоція має два ступені інтенсивності: перше слово репрезентує нижчий, друге – вищий ступені інтенсивності. Ця класифікація є неповною: тут не вистачає, напр. Drger (яке замінено у класифікації на Zorn та Wut).

Ролланд та Цілліг у своїх дослідженнях відзначали, що кількість позитивних емоцій утричі менша, ніж негативних. У німецькомовного населення існує тенденція швидшої вербалізації негативної оцінки, ніж позитивної. Меес [6, 2–20] також здійснив спробу ґрунтовної класифікації емоцій. Він виділив такі три основні групи:

1. Емоції ціленаправлені (напр. Drger, Traurigkeit).
2. Емоції, що позначають відносини (напр. HaЯ, Wohlwollen).
3. Емфатичні емоції (напр. Schadenfreude, Mitleid, Zuneigung).

В останні роки перед мовознавцями постала проблема концептуалізації вираження емоцій у рамках дослідження модальності. "Модальність" та "емотивність" мають на перший погляд

одне спільне – ці два поняття слугують "[...] своєрідним кошиком сміття для того, що є найбільш проблематичним" [7, 18].

Шведова та Арутюнова підпорядковують емоції модальності у широкому розумінні цього слова. Концепт модальності ґрунтується на тому, що семантичний вислів складається із двох компонентів – пропозиційного та модального. Модальність можна визначити як "[...] суб'єктивне ставлення мовця до об'єктивного змісту висловлювання, тобто до пропозиційного змісту речення" [8, 21].

Проблемою емотивної модальності займався Ш. Баллі. Він вважає речення найпростішою формою передачі уявлень мовця. Ці уявлення не можуть бути повністю нейтральними, адже мовець завжди намагається показати своє ставлення до певного стану речей. На його думку, модальність – це "[...] серце речення" [9, 310]. "Природними" формами вираження модальності є паралінгвістичні феномени – інтонаційні та просодичні явища, а також незвукові – міміка та жести. Кількість вербальних форм вираження є дуже великою: вигуки, модальні частки, прикметники / прислівники, категорії стану, часу тощо [9, 45].

Значний вклад у дослідження емоцій здійснила Зандхьofer-Зіксель. На її думку, емотивна модальність (ЕМ) – це емотивна оцінка мовцем об'єкта, його суб'єктивне ставлення до нього. "Емотивна модальність" – загальне поняття для оцінок когнітивного та афективного типу. Отже, емотивна модальність (ЕМ) включає:

1. Афективний компонент (типу "збудження", "задоволення – незадоволення").
2. Когнітивний компонент (позитивна чи негативна оцінка).

Наприклад: (1) Ich liebe diesen Knaben. Marta ist unglücklich. Hurra, Anna kommt.

Тут мова йде про самоописові судження (Wie fühle ich mich?), за допомогою яких мовець інформує про свій емоційний стан (але не обов'язково про об'єкт). Інші вислови – когнітивного типу:

Наприклад: (2) Das hast du gemacht. Anna ist ein schönes Mädchen. Die Nase sitzt nicht richtig.

Це – прямоописові судження (Wie qualifiziere ich einen Gegenstand?), де міститься інформація про те, як мовець оцінює об'єкт на основі певної системи цінностей.

Афективний та когнітивний компоненти не є відособленими, вони перетинаються. Так, наприклад, лайливі слова передають у когнітивному плані негативне ставлення людини, на яку лаються, а в афективному – почуття незадоволення мовця. Ці компоненти мають підтипи, для опису яких використовуються параметри "полярність" та "інтенсивність".

За типом оцінкового полюсу (" + " чи " – ") всі емоції утворюють пари (полярність). Напр., Freude – Trauer, Lust – Unlust тощо. З якісним аспектом пов'язаний інший компонент емотивної оцінки – інтенсивність. Так, мовець може виразити когнітивний компонент мінусової полярності словами:

Наприклад: (3) Die Reise war schlecht.

Також своє ставлення можна передати в інтенсивній формі:

Наприклад: (4) Die Reise war sehr schlecht / wahnsinnig / sauschlecht.

Форма вираження певного типу оцінки афективного чи когнітивного компонентів називається оцінюванням. Так, лексема **schlecht** є оцінюванням. Мовні засоби, які інтенсифікують емотивну оцінку, це – інтенсифікатори: *sehr, wahnsinnig, sauschlecht*. Оцінювання та інтенсифікатори утворюють групу емотивних модалізаторів. Отже, емотивні модалізатори – це всі мовні засоби, які реалізують чи інтенсифікують певний тип оцінки.

Підтипи афективного та когнітивного компонентів складають шкалу у межах плюсового та мінусового полюсів, при цьому інтенсивність може змінюватися від слабкої до сильної. Підтипами когнітивного компоненту є APPR – DISAPPR.

APPR – єдиний спектр позитивних відношень, таких як Anerkennung, Bewunderung, Wertschätzung, Hochachtung тощо.

Наприклад: Der Hund ist gut. Die Blume ist schön. Die Aufgabe ist richtig.

Можна застосувати **сильні** інтенсифікатори *sehr (gut), vüßlig (richtig), wunder (schön)* та **слабкі** *ganz (gut), recht (schön), im großen und ganzen, richtig*.

DISAPPR (Mißfallen, Tadel, Mißbilligung) відображає негативну сферу когнітивного компонента. Всередині DISAPPR розрізняють також області більшої та меншої інтенсивності.

Таким же багатоплановим, як когнітивний, є афективний компонент ЕМ. Маркером афективного підтипу є PLEASE – DISPLEASE. До PLEASE належать вираження почуттів типу "Lust" (Vergnügen, Freude). DISPLEASE, на протизвагу PLEASE, позначає маніфестацію почуттів типу "Unlust" (Drger, Verdrue, Unwille).

Іншим афективним підтипом є АТТ – DISАТТ, яким підпорядковані оцінки, що передають емоційне ставлення мовця до об'єкта. Позитив АТТ (Neigung) охоплює такі почуття, як Wdrme, Liebe, Sympatie, Zdrlichkeit і т.п. До DISАТТ (Abneigung) належать Kдfte, Feindseligkeit, Distanz, HaЯ тощо.

Третій афективний підтип – SURPR (Бerraschung, Erstaunen) показує, наскільки об'єкт є новим та несподіваним для мовця. SURPR є неполяризованим, проте має різні ступені інтенсивності.

Усі вищеназвані підтипи складають оцінку 2, факультативну субкатегорію ЕМ. Мовні засоби вираження оцінки 2 можна назвати оцінювання 2. Оцінка 1 – це "[...] такий тип оцінки об'єкта мовцем, який свідчить про те, що мовець вважає об'єкт досить цікавим для того, щоб висловити про нього свою думку" [8, 248]. Цю обов'язкову субкатегорію (оцінку 1) слід позначати символом Interest (Interesse).

INTEREST, як і підтипи PLEASE – DISPLEASE, АТТ – DISАТТ та SURPR, є підтипом афективного компонента. Поляризація є тут зайвою: якщо виходити з того, що мовець при відсутності інтересу взагалі не висловлюється, стає зрозумілим, що лише INTEREST є лінгвістично релевантним. Емоційно нейтральні чи беземоційні вирази не існують взагалі.

Часто у зв'язку з емотивною оцінкою об'єкта мовцем застосовується поняття конотації. Шаховський визначає конотацію як "[...] моноструктурне утворення, що складається лише з емотивності у статусі емоційного забарвлення слова, тобто такого доповнення до логіко-предметного змісту слова, де кодується емоційний стан, ставлення мовця, і через котру воно продукується в актах мови" [10, 39]. На думку Ладісоу [7, 28], конотація – це "[...] властивість мовних засобів, які відповідають за те, що мовні форми поряд із їх денотативним значенням можуть виражати позитивну чи негативну оцінку, тобто почуття мінусової чи плюсової полярності розміщується на поняттєвому стержні".

Напр., Da lduft der Kцter – негативна конотація лексеми Kцter підкреслює DISPLEASE / DISAPPR ставлення мовця.

Конотація – лише частина лексичної емотивної семантики, тобто поняття конотації вужче за поняття емоції. Конотативні одиниці реалізують весь час певні підтипи емотивної оцінки, які, у свою чергу, не обов'язково повинні реалізовуватись через конотативні одиниці. До мовних засобів, які служать для передачі емотивної оцінки, але самі не включаються до групи конотативів, можна віднести, наприклад, усі вигуки та емотивні ашпелативи. Їх емотивне відношення базується не на мовних одиницях, що утворюють поняттєвий стрижень, а є їх єдиною функцією, єдиним змістом лексичного значення слова. Для конотативів емотивність є лише одним із компонентів її лексичного значення. Конотація відрізняється від емоції за трьома параметрами. По-перше, вони є поняттями різних площин мови. Емоція у вищеназваному значенні є феноменом змістового рівня, тоді як конотація – одиниця рівня вираження. По-друге, поняття конотації обмежене полярністю емотивної модальності та не бере до уваги неполяризовані підтипи SURPR та INTEREST. По-третє, емотивна оцінка може передаватися й іншими засобами, а не лише за допомогою конотації.

Підсумовуючи, можна запропонувати наступну систематизацію емотивної модальності, спираючись на дослідження Зандхьофер–Зіксель:

Схема 1.

Оцінка 1 [INTEREST]	("інтерес" як передумова виникнення комунікації)
.....	
Оцінка 2	
Когнітив	(ключове питання: Wie qualifiziere ich einen Gegenstand?)
[APPR]	(Anerkennung, Wertschdtzung, Hochachtung, Bewunderung)
[DISAPPR]	(Verachtung, Geringschdtzung, MiЯbilligung)
.....	

Афектив	(ключове питання: Wie fühle ich mich ?)
(1) [PLEASE]	(Vergnügen, Freude, Lust)
[DISPLEASE]	(Unlust, Ärger, Verdruß, Unwille)
можливі підгрупи:	
[REGRET]	(Bedauern, Schmerz, Trauer)
[ANGER]	(Ärger, Wut, Zorn, Aggression)
(2) [ATT]	(Wärme, Vertrautheit, Sympatie, Liebe)
[DISATT]	(Kälte, Abneigung, Distanz, Haß)
(3) [SURPR]	(Überraschung, Erstaunen, Verwunderung)

Отже, між поняттями "модальність" та "емотивність" є дещо спільне. Емотивність у лінгвістичному розумінні – це емотивна оцінка об'єкта мовцем, або ж, категорія модальності. Модальність – це суб'єктивне ставлення мовця до об'єкта, представленого у пропозиції, але також і до самої модальної оцінки. Емотивна оцінка як модальна категорія передає особисте ставлення мовця до об'єкта (зовнішнього чи внутрішнього світу) та охоплює оцінювання як афективного типу, за допомогою яких мовець інформує про своє суб'єктивне ставлення, так і когнітивного типу, завдяки яким мовець висловлює судження про об'єкт згідно зі своєю системою оцінювання.

Афективний та когнітивний оцінкові виміри охоплюють різні підтипи, які будують різні ступені (слабка та сильна) інтенсивності [8].

Подану вище систематизацію можна доповнити іншою, на формальному рівні. Формальні засоби мовного вираження емоцій, або "емотивні модалізатори", можна знайти в усіх областях лінгвістики, а саме, на рівні фонетики/просодики, лексики, морфології, фразеології, синтаксису та стилістики.

Розглянемо схему 2.

1. Фонетика / просодика: акцентуалізація, зміщення акцентів, подовження, скорочення тривалості звуків, поділ на склади, сила звучання, висота звуку, швидкість мовлення, "тон" голосу тощо.
2. Лексика: іменники, дієслова, прикметники; прислівники / частки; вигуки.
3. Морфологія: словотвір (афікси, димінутиви); порівняння, спосіб (кон'юктив).
4. Фразеологія: прислів'я, фразеологічні вислови.
5. Синтаксис: еліпс, повтор, інверсія.
6. Стилїстика: пряма мова, риторичні запитання, кульмінація, евфемізми.

У всіх цих мовних засобах одне спільне – усі вони можуть бути "емотивними модалізаторами", причому, все-таки, вирішальним є контекст. Нерідко зустрічаються комбінації різних функціональних засобів. Особливо фонетичні засоби мають підсилюючу функцію, оскільки, завдяки їх впливу усі інші, крім вищеназваних частин мови, можуть мати функцію "емотивної модальності".

Центральними феноменами емотивності можна вважати мовні засоби, що служать для передачі актуального емотивного ставлення мовця (а не його "думок про емоції"), та які у даній мові фіксуються за допомогою знаків. Тут мова йде про такі форми вираження, які є "[...] нормованими складовими частинами мовного коду" [11, 123].

У своїй основі емоції невід'ємні від комунікативної ситуації. Емоції є причиною комунікативної діяльності та, навпаки, комунікативна ситуація призводить до виникнення певних емоцій.

Для вираження емоцій існують нормовані мовні знаки, що відрізняються від інших форм комунікації. Емоції можуть проявлятися у різних комунікативно-релевантних мовних та немовних сферах. Філер [12, 128–135] у дослідженні "Комунікація та емоції" запропонував певну систематизацію проявів емоцій:

1. Психологічна маніфестація (напр., тремтіння, блідість);
2. Незвукова маніфестація (напр., міміка, жести, постава);
3. Звукова невербальна маніфестація (напр., звуковий афект, сміх);
4. Маніфестація супроводжуючої вербалізації (напр., темп мовлення, якість звуків);
5. Маніфестація (М) вербальної частини вислову:
  - (5.1) (М) мовно-змістової форми вербалізації;

- (5.2) (М) у змістово-тематичній спрямованості вербалізації:
- (5.2.1) (М) в емоційно-вербальних висловах (напр., вигуки);
  - (5.2.2) (М) у вербально-емоційних висловах (напр., докір);
  - (5.2.3) (М) через вербальні назви / описи подій, критику стану речей;
  - (5.2.4) (М) через опис / розповідь обставин якоїсь ситуації;
- (5.3) (М) через вербальну тематизацію:
- (5.3.1) (М) через назву події.
  - (5.3.2) (М) через опис події.
- (6) (М) у змісті бесіди:
- (6.1) (М) через тему;
  - (6.2) (М) через тип бесіди;
  - (6.3) (М) у стратегії ведення бесіди;
  - (6.4) (М) в організації розмови.

На думку Філера, між емоцією та комунікацією існує швидше односторонній зв'язок, тобто емоція впливає на комунікацію, а не навпаки.

У роботі було запропоновано кілька систематизацій емоцій, жодна з яких не є повною, але які, в певній мірі, можуть доповнити одна одну. Усі ці класифікації можна об'єднати у три основні групи:

- 1) мовно-формальну систематизацію;
- 2) лінгвістичну систематизацію класу емотивів;
- 3) аналітичну класифікацію сфер маніфестації емоцій.

Подані систематизації є методичним інструментом класифікації форм вираження емоцій у мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Schmidt-Atzert L. Die verbale Kommunikation von Emotionen: Diss.... – Gießen. – 1980.
2. Izard C. Emotionen des Menschen. Eine Einführung in die Grundlagen der Emotionspsychologie. – Weinheim, Basel: Kümmerle Verlag, 1981.
3. Friedrich B. Emotionen im Alltag. Versuch einer deskriptiven Analyse. – München: Minerva, 1982.
4. Schmidt-Atzert L., Kutscher R. Körpersymptome bei semantisch ähnlichen und unähnlichen Emotionen // Zeitschrift für experimentelle und angewandte Psychologie. – Düsseldorf, 1983. – № 3. – P. 458–473.
5. Schmidt-Atzert L. Zur umgangssprachlichen Ähnlichkeit von Emotionswörtern // Psychologische Beiträge. – Stuttgart, 1987. – № 3. – P. 140–163.
6. Mees U. Was meinen wir, wenn wir von Gefühlen reden? Zur psychologischen Textur von Emotionswörtern // Sprache und Kognition. – Fr. a. M., 1985. – № 4. – P. 2–20.
7. Ladissow A. Zur Kritik an der ungenauen Zusammenfügung emotional-affektiv. – New York, Berlin: Georg oems Verlag, 1986.
8. Sandhufer-Sixel. Emotionale Bewertung als modale Kategorie // Sprache und Emotionen. – Aachen, 1987. – № 1. – P. 240–280.
9. Bally Ch. Linguistique générale et linguistique française. – Bern, Francke: Didier, 1965.
10. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1987.
11. Volek B. Die Kategorie der Emotionalität in der Sprache // Papiere zur Linguistik. – München, 1977 – № 17. – P. 123–148.
12. Fiehler K. Kommunikation und Emotion // Theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion. – New York, Berlin: de Gruyter, 1990.

Ірина Серякова

ГЕНЕЗИС НЕВЕРБАЛЬНОГО ЗНАКА

Положення, що було висловлене Г.В. Колшанським про те, що "абстрагуючий характер мови викликав потребу нової структури, але не усунув тих примітивних біологічних форм спілкування, котрі були властиві предкам" [5, 78], є надзвичайно важливим в аспекті визнання еволюційного підходу до проблеми невербального знака, його взаємовідношення з мовою та мисленням.